

УДК 378.091.21:39

ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ФОРМУВАННЯ ЕТНОПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ОСВІТИ

Ткаченко О.М., д. пед. н., професор,
завідувач кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

У статті розглянуто основні етапи становлення етнопедагогічного та компетентнісного підходів в освіті, що визначають потребу і зміст процесу формування етнопедагогічної компетентності майбутнього вчителя, вихователя; виокремлено різні аспекти дослідження цього питання, що віддзеркалюють напрями розвитку сучасної науки, зокрема педагогіки, психології й етнології.

Ключові слова: професійна компетентність педагога, етнопедагогічна компетентність, формування етнопедагогічної компетентності, етапи становлення проблеми формування етнопедагогічної компетентності вчителя-вихователя.

В статье рассматриваются основные этапы становления этнопедагогического и компетентностного подходов в образовании, которые определяют содержание процесса формирования этнопедагогической компетентности будущего учителя, воспитателя; выделяются разные аспекты исследования этого вопроса, которые отражают направления развития современной науки, в частности в области педагогики, психологии и этнологии.

Ключевые слова: профессиональная компетентность педагога, этнопедагогическая компетентность, формирование этнопедагогической компетентности, этапы становления проблемы формирования этнопедагогической компетентности учителя-воспитателя.

Tkachenko O.M. HISTORICAL RETROSPECTIVES FOR THE FORMATION OF ETHNIC PEDAGOGICAL COMPETENCY OF FUTURE FACTS IN THE FIELD OF EDUCATION

The article deals with the main stages of the formation of ethnopedagogical and competent approaches in education, which determine the need and content of the process of forming the ethnopedagogical competence of the future teacher, educator; different aspects of the study of this issue are highlighted, reflecting the directions of development of modern science, in particular pedagogy, psychology and ethnology.

Key words: professional competence of the teacher, ethnopedagogical competence, formation of ethnopedagogical competence, stages of the formation of the problem of forming the ethnopedagogical competence of the teacher-educator.

Постановка проблеми. Інтеграція української системи вищої професійної освіти до світового освітнього простору, потреба в розв'язанні глобальних проблем входження людини в соціальний світ, що пов'язані з тенденціями до етнічного відродження, інтенсифікації міжетнічних контактів, адаптації людини в багатонаціональному світі, зумовлюють необхідність підготовки компетентного фахівця в галузі освіти, який є носієм своєї національної культури та спроможний урахувати в професійній діяльності педагогічні надбаня різних народів. Професійною рисою такого фахівця є його етнопедагогічна компетентність, яку ми трактуємо як різновид педагогічної компетентності, що є динамічним особистісним утворенням фахівця в галузі освіти, яке передбачає опанування педагогом системи етнопедагогічних знань, умінь і навичок кваліфікованого опрацювання надбань світової народної педагогічної культури, урахування актуальності окремих її елементів у проце-

сі осмислення педагогічної теорії та організації сучасної педагогічної практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Компетентнісний підхід в освіті та його основні категорії схарактеризовано В.І. Байденком, О.Г. Бермусом, Н.М. Бібік, О.І. Пометун, О.Я. Савченко, А.В. Хуторським та іншими. Питання трактування різних видів професійно-педагогічної компетентності, специфіки організації процесу формування цього особистісного утворення висвітлювались у працях О.Б. Бігич, І.О. Зимньої, І.А. Зязюна, Н.В. Кузьміної, А.К. Маркової, В.В. Радула, С.А. Ракова, В.О. Сластьоніна, Л.Л. Хоружої й інших науковців.

Здобутки етнопедагогіки як науки аналізували в працях Г.Н. Волков, В.І. Кононенко, В.Г. Кузь, Н.В. Лисенко, В.А. Мосіяшенко, Є.Н. Приступа, М.Г. Стельмахович, О.В. Сухомлинська, Є.І. Сявавко, Т.П. Усатенко, Г.Г. Філіпчук, М.А. Хайруддінов. На важливість етнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя та формування

в нього етнопедагогічної культури звертали увагу В.О. Ніколаєв, М.Г. Харитонов. Історіографічні аспекти проблеми формування етнопедагогічної компетентності розглядалися раніше автором статті, але вони потребують оновлення в контексті розвитку науки, що й зумовило мету й завдання статті.

Постановка завдання. Мета статті – історичний аналіз становлення проблеми формування етнопедагогічної компетентності майбутнього педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення проблеми формування етнопедагогічної компетентності майбутніх фахівців у галузі освіти зумовило потребу її історичного огляду. Історіографічний аналіз послугував інструментом для диференціювання етапів розвитку проблеми у двох напрямках: у контексті розвитку етнопедагогіки як науки й у руслі розвитку компетентнісного підходу в освіті. Межі етапів умовні: кожен наступний є продовженням і розвитком попереднього на іншому якісному рівні.

В етнопедагогічному напрямі становлення проблеми розмежовано такі етапи: 1) XVII століття – перша пол. XIX століття; 2) друга пол. XIX століття – поч. XX століття; 3) 20–40-і роки XX століття; 4) 50-і – поч. 70-х років XX століття; 5) сер. 70-х – поч. 90-х років XX століття; 6) поч. 90-х років XX століття – поч. XXI століття.

Для першого етапу характерними є звернення науковців і педагогів-практиків до народного виховного досвіду, побудова на цій основі тогочасних педагогічних теорій, підготовка до розроблення категорійного апарату етнопедагогіки.

Дослідники проблем етнопедагогіки звертають увагу на те, що етнопедагогічні знання зародились у період утворення першої етнічної спільності, диференціювались згідно з розвитком етнічних культур, у давніх писемних пам'ятках віддзеркалені ще в II тис. до н. е. Є.І. Сявавко появу двох педагогічних систем – офіційної й народної – пов'язує з епохою Київської Русі. Утілені в народній педагогіці гуманістичні педагогічні традиції, на думку дослідниці, представлені ще в писемних пам'ятках XII–XIII ст.

Традиційно фундатором ідей важливості вивчення народної педагогіки, побудови процесу навчання та виховання з урахуванням етнічних особливостей певної групи людей у європейській педагогічній культурі вважають Я.А. Коменського, який створив свою «Велику дидактику», ґрунтуючись на засадах чеської народної педагогіки. Ще до появи відомого твору Я.А. Коменського ідеї навчання на традиціях рідної культури й народного виховання звучали у тво-

рах таких видатних українських педагогів, як І. Вишенський, Є. Славинецький. За реалізацію ідеї народності виховання виступали П.П. Білецький-Носенко, І.П. Котляревський, І.С. Орлай, Г.С. Сковорода. Підтримуючи потребу виховання патріотизму, Г.С. Сковорода важливим педагогічним завданням уважав формування в покоління, які підростають, поваги до інших народів.

Визнаючи народність принципом функціонування школи, представники вітчизняної наукової педагогічної думки XIX століття О.В. Духнович, П.О. Куліш, М.О. Максимович, І.А. Ставровський, М.А. Тулов передбачали освіту рідною мовою, вивчення історії рідного краю, втілення в практику традицій народної педагогіки, розвиток народної творчості.

Піднесення ідей народної педагогіки в офіційній педагогіці збіглося зі зростанням інтересу до дитини в інших галузях науки. Розуміння дитини як людини з особливим світосприйняттям, що відрізняється від дорослого, на думку французького історика Ф. Арієса, активно розвивалось лише в XV–XVI століттях. Тоді дитину почали розглядати не як «маленького дорослого», оцінювати її вчинки не за традиційною для дорослого шкалою. В епоху романтизму ці тенденції закріпились у культурі дитинства, що яскраво відображено насамперед у художньому пізнанні дитини, на чому наголошує І.С. Кон [4, с. 12]. Названі тенденції підготували появу в окреслений період досліджень етнографічного характеру, здебільшого звітів мандрівників, у яких віддзеркалено способи виховання дітей у певних народів. Пізніше вони стають предметом спеціального вивчення етнографів, істориків, фольклористів.

На другому етапі науковцями стверджується ідея народності у вихованні, звертається увага на важливість побудови системи освіти з урахуванням культурних надбань певного народу; вводиться в науковий обіг термін «народна педагогіка», вирізняється термін «народне виховання»; здійснюється збирання фольклорних матеріалів, що стосуються життя дитини, дитячої субкультури.

Український педагог О.В. Духнович у перший підручник із педагогіки в Україні, створений у 1857 році, закладає ідею патріотичного виховання учнів і вчителів, формування в них шанобливого ставлення до інших народів, передбачає введення до навчальних планів шкіл народного співу, землеробства, садівництва, бджільництва, квітництва, в'язання, різьбярства та інших традиційних народних ремесел і засобів виховання. Свій підручник О.В. Ду-

хнович називає «Народная педагогія на користь училищ та вчителів сільських», а отже, вводить до наукового тезаурусу поняття «народна педагогіка».

Яскравим представником педагогічної думки цього періоду вважається К.Д. Ушинський, який проголошує важливість створення національних систем виховання, де враховується національна ідея «виховання в кожного народу» [9, с. 228]. К.Д. Ушинський визначає сутність і формулює вимоги принципу народності виховання, закріплює в науковому вжитку термін «народна педагогіка», вводить поняття «народне виховання», що слугує поштовхом для їх наукового розроблення; дає характеристику деяким елементам процесу формування моральної культури в традиційному російському вихованні в різних верств населення, акцентує увагу на багатоманітності засобів народної педагогіки, потреби культурних міжнародних зв'язків у галузі педагогіки. Він звертає увагу науковців на етнопедагогічні проблеми, підкреслює їх актуальність, за словами Є.І. Сявавко, «робить народну педагогіку набутком педагогічної науки» [8, с. 41].

На цьому етапі спостерігається осмислення й узагальнення періоду в українській педагогічній думці, який О.В. Сухомлинська назвала періодом «педагогічної думки і школи Козацької доби» [7, с. 65]. Багатий матеріал про традиції козацького виховання зібраний Д.І. Яворницьким. До умов формування певних якостей особистості в козаків у процесі дослідження феномена та історії Запорізької Січі звертався Я.П. Новицький, який наполягав на освітній і виховній цінності курсів краєзнавства, фольклору, етнографії. М.П. Драгоманов, утверджуючи національні традиції у вихованні, займався фольклористською роботою, познайомив світ із болгарським фольклорним матеріалом, який, безперечно, мав вагу для виховання як дітей болгар, що проживали на території України, так і дітей українців. Твори Б.Д. Грінченка, М.М. Коцюбинського, В.С. Стефаніка, І.Я. Франка проникнуті любов'ю до рідного краю та народної творчості, описують традиційні стосунки батьків і дітей, способи виховного впливу, притаманні не лише українцям, а й російському, молдавському, циганському населенню України.

Б.Д. Грінченко, торкаючись проблем підготовки вчителів, наголошував на важливості вивчення в університетах курсів народознавства та народної педагогіки. На цінності введення в учительських семінаріях, університетах курсів українознавства наголошував й М.М. Аркас. П.Ф. Каптерев

писав, що для досягнення виховного ідеалу вчитель повинен вільно оперувати «всім педагогічним досвідом людства», акцентуючи увагу на важливості для педагога етнопсихологічних та етнопедагогічних знань і вмінь [3, с. 60].

І.С. Кон вважає, що в дореволюційній російській етнографії «світ дитинства не займав самостійного місця» [4, с. 14]. Тому етнографічний матеріал, який стосується традиційного дитинства українців, можна знайти в роботах відомих етнографів і фольклористів того часу: М.С. Грушевського, К.М. Сементовського, Ю.А. Федьковича, П.П. Чубинського та інших.

В Україні в 1889–1890 роках етнографічне дослідження життя дітей Південної Київщини організував М.Ф. Грушевський, започаткувавши вітчизняне наукове дослідження проблем етнографії дитинства. Науковець уважав за необхідне вивчати дитину, зважаючи на духовне життя селян, і розглядати його в єдності історичних, економічних умов.

Третій етап знаменується вивченням різних аспектів дитячого життя, ширшим їх охопленням у педології та етнології, збільшенням кількості порівняльних кроскультурних досліджень дитинства в етнопсихології, введенням до наукового вжитку терміна «етнографія дитинства»; переростанням описової етнографії дитинства в теоретичну; визнанням окремими науковцями народної педагогіки як розділу педагогіки; уточненням вимог до вчителя, пов'язаних із його етнопедагогічною культурою.

На цьому етапі особлива увага провідними педагогами приділяється проблемам національного виховання, які висвітлюються в підручниках із педагогіки, обговорюються в періодичних виданнях, розв'язуються на рівні практичної діяльності.

Освітні діячі періоду Української Народної Республіки проголошували й утілювали в життя ідеї народності виховання. На ідеях народного виховання будували свою педагогічну діяльність А.С. Макаренко, С.Т. Шацький.

20–30-і роки ХХ століття в Україні знаменуються створенням дитячих садків, національних шкіл і педагогічних навчальних закладів, у яких навчання здійснювалося рідною мовою на основі врахування самобутньої національної культури, етнічної самосвідомості учнів, вихованців. Наприклад, лише в Одеській губернії в 1923 році працювало 306 шкіл для дітей національних меншостей: 116 німецьких, 82 єврейські, 10 болгарських, 2 польські, по одній грецькій, вірменській, чеській, грузинській, шведській школі [5, 43].

Потреби практики висувають відповідні проблеми перед вищою педагогічною школою. Аналізуючи проблеми національного виховання та освіти, автор підручника з педагогіки С.Й. Гессен («Вступ до прикладної філософії», 1923) наголошує, що лише в умовах національної освіти народ, зважаючи на досягнення минулих поколінь, може виявити свій творчий потенціал, причитись до «загальнолюдської культури» [2, с. 357]. Визначені ідеї пропагуються викладачами, впливають на формування професійної культури майбутніх учителів.

Етнографи в цей період дійшли висновку: дитячий побут має свою специфіку, що зумовлено відмінністю психіки дитини й дорослого; його не можна розглядати як відбиток етнографії дорослих; діти мають особливу мову, коло знань, мистецтво. Якщо в XIX – на початку XX століття життя дитини, дитячий фольклор уносили до загального опису народного побуту, то в 20-і роки XX століття проблеми етнографії дитинства стають предметом самостійних досліджень. Радянські вчені розширили тематику таких досліджень, висунули проблему вивчення фольклору й народної педагогіки як важливе завдання етнографії та фольклористики. Уживання Г.С. Виноградовим у 20-і роки XX століття терміна «етнографія дитинства» виявилось поштовхом для відокремлення нової галузі етнології, що відіграло важливу роль у подальшій долі й етнопедагогіки.

У 30–40-х роках XX століття в Західній Європі, США під впливом неофрейдистської теорії культури й особистості розширились межі вивчення способів соціалізації дітей. Проблеми етнографії дитинства почали вивчатись диференційованіше. Відбувся поворот від описової етнографії дитинства до теоретичної.

Четвертий етап – етап активного вивчення здобутків народної педагогіки окремих народів, початку систематичних досліджень соціалізації особистості, спроб кодувати зібраний матеріал; уведення до наукового вжитку терміна «етнопедагогіка», створення перших підручників з етнопедагогіки та української етнопедагогіки.

У післявоєнні роки зросла кількість робіт, присвячених етнографії дитинства. Були спроби узагальнення народної педагогіки адигейців, азербайджанців, вірмен, грузинів, киргизів, татар, узбеків, чувашів та інших народів. Усі ці дослідження за безперечної наукової цінності мали й низку недоліків. На думку І.С. Кона, здебільшого вони монографічні, їм притаманна описовість, атеоретичність, у них не диференціюється норма чи звичай залежно від класової

належності сім'ї, особливостей оточення, статі дитини тощо [4, с. 19].

Деякі аспекти етнографії дитинства представлено в комплексному дослідженні сімейного побуту та звичаїв українського народу О.М. Кравець. Видано низку робіт із проблем української народної дитячої іграшки, української народної дидактики, історії народних педагогічних поглядів у світлі фольклорних, етнографічних та археологічних досліджень (Д.І. Фіголь (1956), Ю.П. Ступак (1960), Л.І. Граціанська (1968), В.А. Мирний (1968), С.Д. Бабішин (1973), інші).

Творчо застосовує ідеї української народної педагогіки в практиці В.О. Сухомлинський. Він розвиває ідеї гуманного підходу до дітей, здобутки в галузі морального, фізичного, естетичного, трудового, екологічного виховання. На думку В.О. Сухомлинського, багато шкоди завдало педагогіці те, що «про народну педагогіку ніхто досі серйозно не думав» [6, с. 32].

У 1966 році видається праця Г.Н. Волкова, в якій він уперше у вітчизняному науковому просторі вводить до наукового вжитку й дає наукове визначення терміна «етнопедагогіка».

У 70-і роки XX століття виходять роботи М.Г. Стельмаховича (1971 рік), Є.І. Сявак (1974 рік), у яких подано результати досліджень традицій української народної педагогіки, її історичного розвитку. Теоретичні знахідки та деякі результати польових досліджень Є.І. Сявак у складі експедицій Державного музею етнографії та художніх промислів АН УРСР влітку 1971–1972 років викладені в дисертації з теми «Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку», яка була захищена в 1975 році.

В етнології роботи Ф. Боас, Р. Бенедикт, М. Мід започаткували систематичне дослідження процесів соціалізації. Е.Х. Еріксон організовує дослідження дитинства на основі порівняння двох племен американських індіанців. У цей період зарубіжні етнографи все частіше звертаються до вивчення дитинства в індустріально розвинених націях, що виявляє залежність батьківських ідеалів, установок і методів навчання й виховання від класових детермінант, їх неоднорідність у різних соціальних верствах і на різних етапах історичного розвитку суспільства. Етнографічні матеріали цього періоду, на думку І.С. Кона, демонструють «багатомірність і складність процесів соціалізації», доводять «існування певних транскультурних універсальних констант у змісті, методах та інститутах соціалізації» [4, с. 27].

У цей період початок сучасній історії дитинства поклав Ф. Арієс. У руслі досліджень

етнопсихологічного й культурологічного характеру М. Мід виявила закономірності в появі конфліктів між поколіннями, що збагатило й етнопедagogічну теорію.

П'ятий етап вирізняють розроблення складників народної педагогіки, розширення проблематики вивчення української народної педагогіки, спроби порівняльного вивчення здобутків різних народів у галузі педагогіки, створення й удосконалення навчальних посібників з етнопедagogіки, поява методологічних досліджень (Ю.А. Рудь, 1980) і наукових досліджень проблем етнопедagogіки докторського рівня (М.Г. Стельмахович, 1990).

На цьому етапі виділяються та вивчаються основні складники народної педагогіки, зокрема українське родинознавство, українська народна дидактика, українська народна виховна практика (М.Г. Стельмахович, 1985, 1989), поглиблюються уявлення про традиції трудового виховання українців (Т.І. Мацейків, 1984), тривають дослідження українського дитячого фольклору (Г.В. Довженок, 1981, 1991; К.В. Луганська, 1991). З'являються ґрунтовні розгорнуті дослідження В.Ф. Афанасьєва (1979), А.Е. Ізмайлова (1991), у яких у контексті конкретної етнокультури висвітлюються народнопедagogічні традиції народів Середньої Азії, Сибіру, Далекого Сходу.

У цей період створюється новий підручник з етнопедagogіки (Г.Н. Волков, 1974), що виявляє оновлені погляди на його структуру і зміст, а отже, і зміст етнопедagogічної компетентності майбутнього вчителя.

В етнології, психології з 1970-х років націлено проводяться різнобічні вивчення проблем соціалізації дитини, з'являються, як зазначають І.С. Кон, Є.В. Суботський, дослідження «соціалізації дітей в аспекті міжпоколінної трансмісії культури, з урахуванням історії суспільства та еволюції його виховних інститутів» [4, с. 17]. У дослідженнях дитинства помітна тенденція до співвіднесення його із соціальною структурою суспільства, способами виробництва матеріальних цінностей, системою суспільних відносин тощо. Низка досліджень культурологічного характеру зорієнтована на вивчення вікового символізму, тобто вікових стереотипів, символізації вікових процесів, вікової субкультури. В етнопсихології набувають популярності експериментальні методи дослідження проблем соціалізації дитини. В етнології та суміжних науках простежується розмежування соціально-нормативних еталонів дитинства і власне дитячої субкультури.

З 1983 по 1992 роки в Інституті етнографії імені М. Миклухо-Маклая АН СРСР

здійснюється перша в радянській етнографії спроба комплексного дослідження традиційних засобів і форм соціалізації дітей і підлітків у деяких народів Сибіру, Східної, Передньої та Південної Азії, Австралії, Океанії, Індонезії, а отже, створюються передумови для вдосконалення етнопедagogічних досліджень, якісного з наукової позиції порівняння виховних систем різних народів.

На шостому етапі простежується уточнення структури народної педагогіки; активне відродження здобутків народної педагогіки різних народів; ствердження важливості етнопедagogічної підготовки майбутніх учителів і вихователів; поява низки підручників і навчальних посібників з етнопедagogіки.

В етнографії дитинства досконалішими стали методи дослідження та підходи до вивчення проблем соціалізації дитини; з'явилися масові статистичні дослідження, що ґрунтуються на узагальненні вторинних даних; традиційними стають дослідження комплексного типу, у яких опис і якісний аналіз положення й виховання дітей групи народів відбувається на основі всіх доступних етнографічних джерел і наукової літератури. Вивчення дитячої творчості, дитячої гри, іграшки, особливостей формування дитячої та підліткової субкультур здійснюється вітчизняними фахівцями (Н.В. Аксьонова (2006), Л.М. Герус (1997), М.В. Гримич (2008), М.П. Маслов (2000), О.С. Найден (1999), В.М. Осадча (2000), інші). Дослідження цих проблем на сучасному етапі, на думку І.С. Кона, вимагає систематичних порівняльних міжкультурних досліджень.

Українська етнографія дитинства поповнюється дослідженнями з історії питання (Н.С. Побірченко (2000); О.О. Боряк (2006), І.М. Щербак (2004)). У 2008 році співробітниками Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського в серії «Народна культура українців» підготовлено до видання книгу «Діти. Дитинство. Дитяча субкультура», у якій подано напрацювання українських етнологів у галузі етнографії дитинства та здійснена спроба відродити маловідомі роботи українських дослідників минулих років.

Проводиться низка конференцій, присвячених проблемам етнопедagogіки й етнопедagogічної підготовки майбутнього вчителя (наприклад, Перші Всеукраїнські педагогічні читання «Проблема української народної педагогіки в науковій спадщині Мирослава Стельмаховича» (13–14 травня 2004 року, м. Івано-Франківськ), Всеукраїнська науково-практична конференція «Марка Грушевського читання» (29 листо-

пада 2006 року, м. Київ), Всеукраїнська науково-теоретична конференція «Виховання майбутнього педагога на основі національної культури і вічних духовних цінностей: історія та перспективи розвитку» (5–7 грудня 2006 року, м. Харків), XI Всеукраїнська науково-практична конференція «Образ дитини у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях (3–4 листопада 2011 року, м. Харків))».

У дослідженнях з народної педагогіки в цей період більше уваги приділяється історичним аспектам проблеми, українська народна педагогіка розглядається як система, повніше представлені її складники: козацька педагогіка, українська педагогічна деонтологія, етнолінгводидактика. О.В. Сухомлинська наголошує на доцільності розгляду етнопедагогіки «як методологічної засади педагогічних досліджень» [7, с. 23].

Цей етап характеризується значним збільшенням в Україні кількості наукових педагогічних досліджень у галузі української етнопедагогіки, традицій виховання в різних народів, етнопедагогічних аспектів змісту загальної та педагогічної освіти.

Вітчизняні науковці констатують посилений інтерес учених Великобританії, Іспанії, Китаю, Німеччини, Норвегії, Франції, Японії та інших країн до проблем народної педагогіки. Вивчення й відродження виховних традицій у різних народів набуває своєї популярності як чинник стабілізації міжнаціональних відносин, джерело формування міжетнічної толерантності, екологічного та валеологічного виховання, засіб підвищення професійної компетентності вчителів і вихователів.

Відновлення національних традицій, побудова педагогічного процесу з урахуванням народнопедагогічного досвіду неможливі без спеціальної підготовки вчителів, що зумовило створення українськими та зарубіжними науковцями навчальних посібників з етнопедагогіки, української етнопедагогіки, українознавчих аспектів педагогічної освіти, частина яких підготовлена за участю співробітників науково-методичного центру «Українська етнопедагогіка і народознавство», створеного в 1993 році на базі АПН України і Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

Усе частіше автори підручників із педагогіки, різних її розділів звертаються до висвітлення етнопедагогічних аспектів. Усе це засвідчує «визрівання», за словами Є.І. Сявко, проблеми «використання етнопедагогіки в професійній підготовці вчителя» [8, с. 49], що віддзеркалено й у появі серії кандидатських робіт, присвячених підготовці студентів до грамотного застосування народних традицій у сучасному вихованні.

У становленні проблеми в контексті розвитку компетентнісного підходу в освіті виокремлено такі етапи: 1) 1959–1970 роки; 2) 1971–1990 роки; 3) 1991–2003 роки; 4) із 2004 року – донині.

Одні дослідники вважають, що справжнім «засновником компетентнісного підходу був Аристотель, інші – що «фундамент класичного пізнання» почав закладати ще Сократ, який запропонував «формувати особистий досвід не шляхом передання «готових» знань, а через організацію діяльності свідомості з породження їх суті» [1, с. 23].

Вагомий внесок у розроблення компетентнісного підходу до професійної підготовки вчителів наприкінці XIX – на початку XX століть зробив П.Ф. Каптерев, який розподіляв усі якості особистості педагога на об'єктивні та суб'єктивні, пов'язані з науковою підготовкою й учительським талантом [3, с. 595]. У 1885 році П.Ф. Каптерев дає визначення компетентності, яке близьке за змістом до сучасних характеристик професійної компетентності педагога.

Традиційними для сучасної науки вважаються погляди на становлення й розвиток компетентнісного підходу, закріплені в роботах І.О. Зимньої. Розвиваючи її ідеї, у становленні поняття «педагогічна компетентність», складником якої є етнопедагогічна компетентність, в українській науковій думці можна виділити чотири етапи.

Для першого етапу характерним є введення до наукового обігу категорій «компетенція» (Н. Хомський, 1965; Р. Уайт, 1959), розроблення в межах трансформаційної граматики й теорії мови різних видів мовної компетенції, зокрема й комунікативної (Д.Х. Хаймс); створення передумов для розмежування понять «компетенція» і «компетентність», розроблення поняття «професійна компетентність».

Другий етап вирізняється застосуванням категорій «компетенція» та «компетентність» у ширшому колі галузей науки і практики (теорії та практиці навчання мови, професіоналізмі в управлінні, менеджменті, у соціальній психології, у професійній освіті); розробленням поняття «соціальні компетенції/компетентності»; створенням різних класифікацій компетенцій; виділенням Н.В. Кузьміною понять «педагогічна компетентність» (1985), «професійно-педагогічна компетентність» (1990).

У цей період науковці поняття «компетентність» і «компетенція» застосовують як для опису кінцевого результату навчання, так і для опису різних властивостей особистості; для отримання вичерпнішого уявлення про ключове поняття збільшують кількість видів компетенцій. Так, Дж. Ра-

вен у 1984 році дає розгорнуте тлумачення компетентності як складного утворення та пропонує низку її видів, які виконують і функцію компонентів.

Водночас у межах соціальної психології Ю.М. Ємельянов, Є.С. Кузьмін (1985), Л.А. Петровська (1989) досліджують компетентність у спілкуванні, розглядають сутність поняття комунікативна компетентність, особливості її формування через тренінг.

І.А. Зязюн, І.Ф. Кривонос, Н.М. Тарасевич, В.А. Семиченко та інші українські науковці в 1979 році завершили розроблення концепції педагогічної майстерності, у межах якої ще не називається й, по суті, обговорюється проблема професійної компетентності вчителя.

Проблему формування компетенцій як результату професійної освіти розглядають Н.В. Кузьміна, А.К. Маркова. У 1990 році Н.В. Кузьміна для педагогічної діяльності виділяє професійно-педагогічну компетентність, яка складається з п'яти елементів чи видів.

На третьому етапі продовжується розмежування понять «компетенція» й «компетентність»; виділяються компетенції, що повинні формуватись у процесі здобуття загальної середньої освіти; порушується проблема визначення ключових компетенцій, які мають набути школярі; після чіткої характеристики в контексті психології праці поняття «професійна компетентність» стає предметом спеціального вивчення та набуває особливої вагомості в межах акмеології; уточнюється список «базових навиків», формування яких важливе для високоякісної професійної освіти.

Зорієнтованість на формування в учнів певних компетентностей в Україні закріплена Концепцією загальної середньої освіти (затверджена Постановою Колегії МОН України та Президією АПН України 22 листопада 2001 року). Українські науковці (Н.М. Бібік, Л.С. Ващенко, О.І. Локшина, О.В. Овчарук, Л.І. Паращенко, О.І. Пометун, О.Я. Савченко, С.Е. Трубачева) за матеріалами дискусій, організованих у межах проекту ПРООН (Програма розвитку ООН) «Освітня політика та освіта «рівний рівному», зважаючи на особливості розвитку національної системи освіти, у 2004 році розробили комплекс ключових компетентностей.

Розроблення понять «професійна компетентність», «професійна компетентність учителя» відбувається завдяки низці робіт А.К. Маркової (1993, 1996, 2002), в яких запропонована розроблена психологічна концепція професійної компетентності вчи-

теля. З акцентом на соціально-психологічний і комунікативний аспекти професійної компетентності вчителя результати дослідження Л.А. Петровської розвиваються Л.М. Мітіною, яка наголошує на важливості особистісного й професійного зростання вчителя (1994, 2003). Як елемент педагогічної майстерності професійна компетентність учителя продовжує вивчатись групою науковців під керівництвом І.А. Зязюна (Київ – Полтава), співвідносять професійну компетентність учителя з педагогічною майстерністю в межах готовності вчителя до професійної діяльності В.О. Сластьонін, І.Ф. Ісаєв, О.І. Мищенко, Є.М. Шиянов, розглядає комунікативну компетентність педагога як умову оптимізації виховного процесу І.Д. Бех.

На цьому етапі в Україні з'являються кандидатські дослідження, присвячені проблемам формування компетенцій і компетентностей різних видів у школярів, студентів; збільшується кількість докторських досліджень із проблем професійної підготовки вчителя; розпочинається робота над створенням концепції формування життєвої компетентності особистості.

Для четвертого етапу особливим є превалювання дослідницької позиції про важливість реалізації вимог принципів підготовки фахівців у будь-якій галузі на новій концептуальній основі в межах компетентнісного підходу. На цьому етапі розвитку наукової думки педагогічна компетентність стає предметом усебічного наукового аналізу; удосконалюється вивчення різних видів компетентності фахівців певних профілів; збільшується кількість кандидатських і докторських досліджень, пов'язаних із проблемами реалізації компетентнісного підходу у вищій педагогічній школі; з'являються ґрунтовні докторські дослідження різних видів професійної компетентності вчителя, у яких висвітлено теоретичні й практичні аспекти становлення професійної компетентності майбутнього педагога (перші з них – Л.Л. Хоружої (2004), С.А. Ракова (2005), О.Б. Бігич (2005)).

В Україні вчені все частіше порушують проблеми формування в майбутніх учителів етнокультурної, міжкультурної, соціокультурної компетентностей, підготовки їх до роботи в полікультурному суспільстві. Такі напрями вдосконалення професійної підготовки майбутніх педагогів виявляються неякісними запри низького рівня сформованості в цих фахівців етнопедогогічної компетентності.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз змісту різних етапів становлення проблеми у двох напрямках засвідчив її

актуальність для сучасного періоду розвитку педагогіки вищої школи, потребу фахівців-освітян у продуктивному опрацюванні багатоміжних надбань народної педагогіки, дав змогу виявити тенденції в розв'язанні окремих аспектів проблеми формування етнопедагогічної компетентності майбутніх фахівців у галузі освіти з ґрунтуванням на досягненнях низки педагогічних та інших наук. Перспективами вивчення проблеми є особливості формування етнопедагогічної компетентності в майбутніх фахівців різних профілів тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондаревская Е.В. Парадигмальный подход к разработке содержания ключевых педагогических компетенций / Е.В. Бондаревская, С.В. Кульневич // Педагогика. – 2004. – № 10. – С. 23–31.
2. Гессен С.И. Основы педагогики: Введение в прикладную философию / С.И. Гессен. – М.: Школа-Пресс, 1995. – 448 с.

3. Каптерев П.Ф. Избранные педагогические сочинения / П.Ф. Каптерев; под ред. А.М. Арсеньева. – М.: Педагогика, 1982. – 704 с.

4. Кон И.С. Этнография детства. Историографический очерк / И.С. Кон // Этнография детства: традиционные формы воспитания детей и подростков у народов Восточной и Юго-Восточной Азии / под ред. И.С. Кона. – М.: Наука, 1983. – С. 9–51.

5. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1985 рр.) / В.К. Майборода; за ред. В.І. Лугового. – К.: Либідь, 1992. – 196 с.

6. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка / М.Г. Стельмахович. – К.: Радянська школа, 1985. – 312 с.

7. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О.В. Сухомлинська. – К.: А.П.Н., 2003. – 68 с.

8. Сявко С. Етнопедагогіка: сучасний стан досліджень / С. Сявко // Науково-методологічний вісник. – 1995. № 3. – С. 39–51.

9. Ушинский К.Д. О народности в общественном воспитании / К.Д. Ушинский // Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: в 6 т. / К.Д. Ушинский. – М.: Педагогика, 1988. – Т. 1 / сост. С.Ф. Егоров. – 1988. – С. 194–256.

УДК 373.3(477.87) «XIX ст./XXI ст.»

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ПОЧАТКОВИХ ШКІЛ ЗАКАРПАТТЯ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

Фізеші О.Й., д. пед. н., доцент,
декан педагогічного факультету,
доцент кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти
Мукачівський державний університет

Управління освітніми закладами є важливою умовою забезпечення їх ефективної діяльності. Освіта завжди виконувала замовлення конкретної держави щодо формування у підростаючого покоління готовності до виконання громадянських обов'язків. Отже, державне управління освітою залежало від особливостей державної політики в галузі освіти, особливо на тих територіях нашої держави, які постійно змінювали державно-територіальне підпорядкування, зокрема Закарпаття. У статті здійснено аналіз особливостей управління початковими школами Закарпаття в контексті його входження до складу різних держав упродовж другої половини ХІХ – початку ХХІ століття.

Ключові слова: *початкова школа, державне управління, органи управління освітою, Закарпаття.*

Управление образовательными учреждениями является важным условием обеспечения их эффективной деятельности. Образование всегда выполняло заказ конкретного государства по формированию у подрастающего поколения готовности к выполнению гражданских обязанностей. Следовательно, государственное управление образованием зависело от особенностей государственной политики в области образования, особенно на тех территориях нашего государства, которые постоянно меняли государственно-территориальное подчинение, в частности Закарпатье. В статье осуществлен анализ особенностей управления начальными школами Закарпаття в контексте его входения в состав различных государств на протяжении второй половины ХІХ – начала ХХІ века.

Ключевые слова: *начальная школа, государственное управление, органы управления образованием, Закарпатье.*